

Sobir XAMZAYEV,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsenti, PhD
E-mail: sobir.khamzaev@yahoo.com

DSc, professor S.Zokirova taqrizi asosida

BORROWED WORDS FROM FOREIGN LANGUAGES AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE VOCABULARY OF THE UZBEK LANGUAGE

Annotation

This article dedicated to the discussion of the vocabulary of the Uzbek language, the sources of origin of words in it, and is also devoted to the issues of formation and development of the lexicon of the Uzbek language with the help of words borrowed from foreign languages. According to the conclusions in the article, in different periods of the history of the development of the Uzbek language, words were adopted mainly from Arabic, Persian-Tajik and Russian languages, as well as from English through Russian. In the modern period, borrowing words directly from English occurs at a rapid pace.

Key words: word stock of a language, borrowed words, historical lexicology, social factors, political factors, cultural factors, semantic group.

ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВА С ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ СЛОВАРНОГО СОСТАВА УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В данной статье речь идет о словарном составе узбекского языка, источниках происхождения слов в нем, а также она посвящена вопросам формирования и развития лексики узбекского языка из слов, заимствованных из иностранных языков. Согласно статье, в разные периоды истории развития узбекского языка слова усваивались преимущественно из арабского, персидско-таджикского и русского языков, а также из английского языка через русский язык. В современный период заимствование слов непосредственно из английского языка происходит быстрыми темпами.

Ключевые слова: лексический состав языка, заимствованные слова, историческая лексикология, социальные факторы, политические факторы, культурные факторы, семантическая группа.

CHET TILLARDAN O'ZLASHGAN SO'ZLAR VA ULARNING O'ZBEK TILI LUG'AT TARKIBINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Annotatsiya

Mazkur maqola o'zbek tili lug'at tarkibidagi so'zlar, ularning kelib chiqish manbalari haqida bo'lib, unda chet tillardan o'zlashgan so'zlarning o'zbek tili lug'at tarkibining shakllanishi va rivojlanishi masalalariga bag'ishlangan. Maqolada ta'kidlanishicha, o'zbek tili rivojlanish tarixining turli davrlarida asosan arab, fors-tojik va rus tillaridan, shuningdek rus tili orqali ingliz tilidan so'zlar o'zlashtirilgan. Hozirgi davrda esa to'g'ridan-to'g'ri ingliz tilidan so'zlar o'zlashtirilishi jadal tarzda sodir bo'lmoqda.

Kalit so'zlar: lug'at tarkibi, o'zlashgan so'zlar, tarixiy leksikologiya, ijtimoiy omillar, siyosiy omillar, madaniy omillar, semantik guruh.

Kirish. Jahon tilshunosligida o'zaro bog'liq bo'lmagan, ya'ni noqardosh tillarni qiyoslash, tarixiy leksikologiya, til leksik tarkibi darajasini rivojlanitirish va leksik-semantik tahlil qilish bo'yicha qator tadqiqotlar olib borilgan. O'zlashtirilgan so'zlar qatlamini etimologik tahlil qilish, ularda yuz bergan semantik o'zgarishlarni aniqlash, ko'chma ma'nolarining emtsional-ekspressiv va akumulativ funktsiyalari bilan tanishish, denotativ va pragmatik ma'nolar o'rtasidaga munosabatni izohlash, asliyat tili va qabul qiluvchi tillarning lingvistik imkoniyatlarini o'rganish dolzarbligicha qolmoqda.

Butun dunyoda so'nggi paytlarda amalga oshirilayotgan tadqiqotlarning ma'lum qismi bir tildan boshqa tilga o'zlashtirilgan so'zlarning semantik tahlili va ularning kognitiv-pragmatik xususiyatlariga qaratilgan. Bugungi kunda har bir til jahon tillari tizimida o'z o'rnini topishida uning lug'at tarkibi, leksik-semantik imkoniyatlari, shu til sohiblarining dunyoqarashining til rivojiga ta'siri kabi masalalar amaliy ahamiyat kasb etmoqda. O'zbek tilining nufuzi va mavqei aniqlash uchun uning tarixini yoritish, hozirgi paytdagi leksik fondning qatlamlarini, o'z va o'zlashgan qatlamlari o'rtasidaga munosabatni aniqlash, o'zbek tilining o'zlashgan leksemalarining semantik rivojlanishini izohlash va ularning keng miqyosda qo'llanilishi masalalarini aniqlash muhim hisoblanadi.

O'zbek tili qadimiy ildizlarga ega bo'lib, o'ziga xos tarixiy yo'nalish va rivojlanish bosqichlariga ega. Mazkur til turkiy tillar rivojidan boshlab ijtimoiy-siyosiy va madaniy aloqalar ta'sirida rivojlanib, takomillashib borgan. O'zbek tilining hozirgi lug'at tarkibi uning rivojlanish bosqichlariga xos xususiyatlarni aks ettiradi. Boduen de Kurtenening ta'kidlashicha, dunyoda birorta ham sof, boshqa tillar ta'sirida o'zgarmagan til mavjud emas. O'zbek tilining leksik fondi ham ichki va tashqi manbalar hisobiga boyib borgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'zbek tilining lug'aviy fondi o'z va o'zlashgan so'zlardan iborat. XX asr boshlarigacha o'zlashtirilgan qatlam asosan fors-tojik va arab

tillaridan o'tgan so'zlar hisobiga boyigan. XX asrlar boshlariga kelib, rus tilidan olingan yoki rus tili orqali olingan boshqa tillarga xos bo'lgan so'zlar faol tarzda qo'llanila boshlangan. So'z o'zlashtirishning asosiy manbalari sifatida yunon, lotin, fors-tojik, arab va mo'g'ul tillarini ko'rsatish mumkin. Xronologik nuqta nazardan qaraganda, so'zlarni o'zlashtirish jarayoni asosan qadimgi fors va arab manbalari hisobiga bo'lgan. Ushbu tillardan faol tarzda so'zlar o'zlashtirilgan. Keyinchalik esa rus tilining ta'siri davri boshlangan.

Xalqaro savdning rivojlanishi, texnologik taraqqiyot va siyosiy o'zaro ta'sirlar tufayli o'zbek tilining lug'aviy tarkibining rus tilidan o'zlashgan so'zlar hisobiga tezlik bilan o'sishi kuzatiladi. Kollej, litsey, universitet, institut, rektor, prezident va boshqa ko'plab so'zlar hozirgi o'zbek tiliga rus tilidan kirib kelgan xalqaro terminlardir. Hozirgi vaqtda fan va texnikaning jadal tarzda rivojlanishi munosabati bilan ingliz tilidan to'g'ridan-to'g'ri so'z o'zlashtirish o'zbek tilida ham kuzatilmog'uda. Departament, grant, PhD, DSc, kontrakt, bakalavr, magistratura kabi terminlar ingliz tilidan o'zlashtirilgan.

Fors-tojik va arab tilidan olingan so'zlar ruscha-xalqaro so'zlardan farqli ravishda o'zbek tilida mustahkam o'rin egallagan. O'zbek tiliga boshqa tillardan o'zlashgan so'zlarda ayrim semantik rivojlanishi kuzatilgan. Jumladan, bu kabi o'zgarishlar arab leksemalari semantikasining tarixiy taraqqiyoti jarayonida yuz bergan. So'z lug'aviy ma'nodan farqli ravishda boshqa ma'noni ifodalagan. Bu o'zbek tilidagi o'zlashmalarning qo'llanilishi bilan belgilanadi, shuningdek bu ularning ichki til taraqqiyoti qonuniga moslashishi bilan izohlanadi.

Masalan, arabcha "mehnat" so'zining "sinov; mashaqqat, og'irchilik" ma'nosi "biror maqsad uchun qaratilgan aqliy yoki jismoniy faoliyat, ish"; "natijali faoliyat" ma'nolariga o'zgargan. "Maraz" so'zining "kasallik" ma'nosi "yaramas, zararli nuqson, illat", "yomon fe'l-atvorga ega shaxs" ma'nolarini olishi o'zbek tilidagi

semantik o'zgarishlarning asosiy ko'rsatkichlari sifatida qaralishi mumkin.

Tabiiyki, arablarning O'rta Osiyoning bosib olishi va islom dinining qaror topishi davri turkiy tillar tomonidan arab lug'atini keng miqyosda o'zlashtirishning boshlanishi deb hisoblash kerak. Bu siyosiy va ma'naviy o'zgarishlar "arab madaniyati va arab tilining turkiy tillar intellektual hayotining barcha sohalariga kirib borishiga" hissa qo'shdi [10].

Arablarning O'rta Osiyoni bosib olishi va islom dinining tarqalishi davri turkiy tillar, jumladan o'zbek tili lug'at tarkibiga ko'plab arabizmlar o'zlashishining boshlanishiga to'g'ri keladi. Bu siyosiy va ma'naviy o'zgarishlar "arab madaniyati va arab tilining

1-jadval. Turkiy tillardagi arabizmlarning semantik guruhlari

№	Semantik guruh
1.	Diniy atamalar
2.	Xulq-atvorni ifodalovchi leksemalar
3.	Abstrakt tushunchalarni ifodalovchi terminlar
4.	Iqtisodiy terminlar
5.	Predmet nomlari
6.	Ijtimoiy-siyosiy terminlar

Shuni ta'kidlash lozimki, barcha tillarda so'z o'zlashtirish g'ayrioddiy hodisa sifatida qaralishi mumkin. Turkiy tillarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, arab tilidan o'tgan o'zlashmalar turlicha o'zlashtirilgan va har-xil darajaga ega. O'zbek tiliga arab tilidan o'zlashtirilgan ayrim so'zlar qozoq tilida uchramasligi mumkin. Masalan, تصريف [tasrif] so'zi qozoq tilida "sorttau, retteu" shakliga ega. A.Memetov qrim tatar tilida bo'lgan arab tilidan o'zlashtirilgan so'zlarni inobatga olib, ular o'zlashtirilgan tilga shu qadar kuchli o'zlashtirilganligini ta'kidlaydiki, ular ba'zan asl so'zlar sifatida ham qabul qilinishi mumkin. Bunga misol qilib "havo", "hayot", "vatan" kabi so'zlarni keltiradi. Ularning barchasi kelib chiqishi jihatidan arab tiliga borib taqaladi [10].

Mazkur xilma-xillik turkiy tillarning rivojlanish jarayoni, turli ijtimoiy-siyosiy munosabatlar, til tashqi (ekstralingvistik) va til ichki (intralingvistik) omillar bilan belgilanadi. Tillarning o'zaro munosabati, ta'siri masalasi o'zbek tiliga ham xosdir. Masalan, hozirgi o'zbek tilida lug'at tarkibining salmoqli qismini arab tilidan o'zlashgan so'zlar tashkil etadi. Bunga ko'p asrlik siyosiy-tarixiy voqealar sabab bo'lgan.

Arab istilolari natijasida nafaqat yangi din – islom dini, balki arab tili ham keng tarqalgan. Arab istilosi va arab madaniyati ta'sirida o'zbek tilining lug'at tarkibi kitob, maktab, xalq, maorif, shoir, ma'no, ilhom, san'at, tanqid, madaniyat, kashf, a'lo, odob, xat, savol, amal, oila, inson, husn, nutq, soat, avlod, savol, sinf, millat, hikoya, maqol, hayot, shamol, qadr, dohiy, mag'rur, xafa kabi leksemalar bilan boyitilgan.

Ular keng miqyosda qo'llanilgan va hozirgi vaqtda ham qo'llanilmoqda. Arabcha leksemalar diniy terminlar va turli sohaga oid so'zlardan tashkil topgan. O'zbek tilidagi ko'pchilik kishi ismlari ham kelib chiqishi jihatidan arab tiliga borib taqaladi. O'zbek tilidagi arabizmlar kommunikativ, emotsional-ekspressiv va akkumulyativ vazifalarni bajaradi.

Tahlil va natijalar. Arabizmlarning o'zbek tiliga olish sabablari quyidagilar bilan izohlanadi:

- Arab tilining jamiyat madaniy va ilmiy hayotiga ta'siri shunchalik kuchli bo'lganki, aksariyat olimlar, tarixchilar, adabiyotshunoslar va boshqa gumanitar fanlar vakillari o'z asarlarini arab tilida yozganlar. Arab tilining kuchli ta'siri turkiy tillar ta'sirining torayishi va ularning arab tilidan o'zlashgan so'zlar bilan almashtirilishiga olib kelgan. Bu esa, o'z navbatida, o'zbek tili taraqqiyotida o'chmas iz qoldirgan. X.Jamolxonovning ta'kidicha, arabcha so'zlarning faol tarzda qo'llanilishi VIII-X asrlarda sodir bo'lgan. Uning fikricha, arabcha so'zlar qo'llanilishi rivojlanishining asosiy omillar arablarning bosqinchiligi va islom dinining keng tarqalishi, ta'lim muassasalarida arab yozuvining joriy etilishi, turkiy-arab ikki tilliligi (bilingvizm)ning paydo bo'lishi va boshqa jihatlardir [6].

- Arabizmlar o'rta asrlar jamiyatining axloqiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-ma'rifiy hayotiga kirib borib, hukmron til sifatida o'rin egallagan. T.Raxmonovning fikricha, bunga bir qator muhim omillar sabab bo'lgan: "...O'rta Osiyoda arab tili davlat, rasmiy adabiy til sifatida qo'llanilgan. O'sha davrdagi barcha rasmiy, huquqiy hujjatlar shu tilda olib borilgan. Davlat, sud-huquq tizimi, savdo va qishloq xo'jaligi ishlari arab tilida olib borilgan. Bu esa mahalliy tillarga katta ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan birgalikda arab tili badiiy adabiyot tili ham bo'lgan. O'sha davrning ko'pgina shoirlari o'z asallarini shu tilda yaratishgan" [14]. I.Usmenov o'z tadqiqotida Somoniylar davri arabzabon shoir va yozuvchilari haqida ham batafsil

turkiy tillar intellektual hayotining barcha sohalariga kirib borishiga" hissa qo'shdi [10].

Tadqiqot metodologiyasi. Ma'lumki, qaysi millatga mansub bo'lishidan qat'iy nazar, O'rta Osiyoda yashagan xalqlar ma'lum bir muddat asosan arab tilidan adabiy til sifatida foydalanganlar. O'sha davrning ko'plab mashhur olim va mutafakkirlari o'z asarlarini shu tilda yozganlar. Arab tili o'sha tarixiy davrning ilm-fan va madaniyat tiliga aylangan, bu esa uning mahalliy tillarga ta'siriga sabab bo'lgan.

Zamonaviy turkiy tillar lug'at tarkibining o'zlashtirilgan qatlami haqida so'z borganda, birinchi navbatda, arabizmlarning keng tarqalganligi kuzatiladi. Hozirgi turkiy tillarning arab tilidan o'zlashgan so'zlarini quyidagi semantik guruhlariga ajratish mumkin:

bayon qiladi va qimmatli ma'lumotlar taqdim etadi [16]. U ayrim ikki tilli shoirlarning hayoti va ijodini ma'lum darajada yoritib bergan va mazkur ma'lumotlar arab tilining o'sha davrdagi maqomi haqida ma'lum xulosalarga kelishda foydali bo'ladi.

X-XI asrlarda Somoniylar hukmronligi davrida ular bosib olgan hududlar gullab-yashnagan davrda arab tili o'rmini bosqichma-bosqich fors-tojik tili egallay boshlagan. Shunga qaramay arab tili ustuvorlik beriladigan til sifatida qolavergan va ilm-fan va madaniyat tili bo'lib qolavergan.

Adabiyotning rivojlanish tarixiga nazar tashlansa, asosan ikki tilda – turkiy va fors-tojik tillarida ko'plab mashhur badiiy asarlar yaratilganligini ko'rish mumkin. Bu holat fors-tojikcha so'zlarning o'zbek tili lug'at tarkibiga kirib kelishiga xizmat qilgan.

Fors tilidan o'zlashgan so'zlar. Tarixdan ma'lumki, turkiy qabilalar O'rta Osiyoda arslari davomida yashab kelgan. Markaziy Osiyoda, daryolararo mintaqada turkiy tilli qabilalar uzoq vaqtdan buyon forsiyazabon aholi bilan birga yashab kelgan. Shu asnoda, turkiyazabon va forsiyazabon xalqlar o'rtasida ijtimoiy-siyosiy, madaniy va boshqa turdagi aloqalar o'rnatilgan holatlar mavjud bo'lgan.

Garchi mazkur xalqlar etnik jihatdan boshqa-boshqa qatlama taalluqli bo'lsa-da, turli tillarda so'lashuvchi mazkur millatlar deyarli o'xshash sharoitlarda yashashgan, ishlab chiqarishda birga ishtirok etishgan, adolatsizlik va zulmga qarshi birga kurashishgan. Bunday madaniy, maishiy va adabiy aloqalar mazkur millatlarning yanada yaqinlashishiga, hamkorlik aloqalarining mustahkamlashishiga olib kelgan [12].

Fors tojik tilini yaxshi bilgan XIV-XV asrda ijod qilgan shoir va yozuvchilar ikki tilda ijod qilganliklarini ta'kidlash lozim. Demak, forsiy so'zlarning o'zbek tiliga kirib kelishida quyidagi omillar muhim rol o'ynagan:

- bu xalqlarning azaldan bir mintaqada, bir ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-madaniy muhitda yashab kelganligi;
- keng tarqalgan o'zbek-tojik va tojik-o'zbek ikki tilliligi (bilingvizm);
- tojik-fors tillarida ijod an'analari ko'p asrlar davomida davom etganligi;
- fors-tojik tili Qo'qon xonligi va Buxoro amirligida alohida o'rin tutganligi;
- ushbu xalqlar adabiyoti, san'ati, madaniyati, urf-odatlari va an'alarining odatiy muvofiqligi.

Jumladan, Alisher Navoiy asarlari lug'atida oziq-ovqat mahsulotlari va idish-tovoq nomlarini bildiruvchi 5489 ta forscha so'zni uchratish mumkin [2]. Bu raqam Alisher Navoiy asarlari lug'atida ikkinchi o'rinda turadi. Jumladan uning asarlarida non, osh, kabob, shakar, maviz (mayiz) kabi so'zlarning keng miqyosda qo'llanilganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan, fors tiliga moslashtirilgan kabob taomining nomi Navoiy asarlari lug'atida ko'p uchraydi. O'sha paytda ham bu hozirgi kabobni, ya'ni go'shtni metall yoki yog'och tayoqqa solib, cho'g'da pishirishni anglatardi. "Azham merosi tarixi" ("Tarixi mulki azham")dan bir misol: "Bir kun bir yo'lda tushub, kabob buyurdi" [1].

O'zbek tili rivojlanishining mustaqillik davrigacha bo'lgan davridagi so'nggi vaqtlarda rus tilining ta'siri katta bo'lgan. Rus tilining ta'siri, ayniqsa, XX asr boshlarida sobiq sovet hokimiyatining paydo bo'lishi bilan yaqqol namoyon bo'ldi, garchi undan ancha oldin, XVII asrdan boshlab, xalqaro savdoning rivojlanishi, texnologik taraqqiyot va xalqlarning siyosiy o'zaro ta'siri tufayli o'zbek tili

shevalarida kelib chiqishi rus tiliga borib taqaluvchi so'zlar paydo bo'la boshlagan.

Inqilobdan so'ng sobiq O'zbekiston SSRda hayot tanib bo'lmas darajada o'zgan – mahalliy aholining yashash tarzi butunlay o'zgarib ketgan. Shu kabi jihatlarining barchasi pirovardida tilning ijtimoiy funktsiyalari kengayishiga va uning leksik qatlamining ko'plab rus tilida olingan so'zlar bilan boyishiga olib kelgan.

An'anaga ko'ra, sobiq ittifoq respublikalari milliy tillari leksik qatlamining kengayishi va boyitilishi ikki yo'nalishda sodir bo'lgan:

1) Chet tillarda so'zlarni olish, ularni til normalariga moslashtirish. Jumladan "yarim kalka" so'zlarning paydo bo'lishi;

2) Boshqa tillardan olingan so'zlar asosida so'z yasashni o'z ichiga olgan jarayon.

Quyida rus tilidan o'zbek tiliga olingan eng ko'zga ko'ringan va keng qo'llaniluvchi so'zlarni ko'rib chiqamiz.

Yil oylarining nomlari – ilgari oylar oy taqvimini bo'yicha hisoblangan va butunlay boshqacha nomlarga ega bo'lgan: masalan, iyul oyi "saraton" deb nomlangan. Keyinchalik, yilning barcha oylari rus tilidan olingan nomlarga ega bo'lgan, biroq o'zbek tilida yumshoq belgi bo'lmaganligi sababli yozilishi quyidagicha qabul qilingan: dekabr, aprel, iyun kabi.

ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 16-jild. – T.: Fan, 1998. – 239 b.
2. Bafojev B. Navoiy asarlari leksikasi. –T.: Fan, 1983. – 155-b.
3. Dadabayev X. Obshestvenno-politicheskaya i sotsialno-ekonomicheskaya terminologiya v tyurkoyazichnix pismennix pamyatnix XI-XIV vv. –T.: Yozuvchi, 1991. –S.139.
4. Dmitriyev N.K. Arabskiy element v bashkirskom yazike // Stroy tyurkskix yazikov. –M.: Visshaya shkola, 1962. – S.503-569.
5. Ivanov S.N. Arabizmi v turetskom yazike. –L.: LGU, 1973. – 61s.
6. Jamolxonov X. Hozirgi o'zbek tili. –T.: O'qituvchi, 2005. – B.179.
7. Kenestayeva S. Fonotakticheskiye modeli arabizmov v kazaxskom yazike. Tolkoviy slovar zaimstvovaniy. –Alma-Ata: Kazaxstan, 1977. – 199 s.
8. Khamzaev S.A. Patterns of interaction of categories generalizing external factors of vocabulary development. Foreign Linguistics and Linguodidactics. Issue – 2 № 2 (2024) / ISSN 2181-3701. Pp. 164-178.
9. Kodirova N.I. Semantiko-stilisticheskii analiz zaimstvovaniy v uzbekskom i russkom yazikax v noveyshiyy period 1991-2001gg.: diss. ...kand. filol. nauk: – T., 2001. – S. 24.
10. Memetov A. Arabskiy zaimstvovaniya v sovremennom krimsko-tatarskom yazike // Sovremennaya tyurkologiya. – M.: MGLU, 1985. N.3. – C.9-21.
11. Musayev K. Leksika tyurkskix yazikov v sravnitel'nom osvmenii. –M.: Nauka. 1973. – 354 s.
12. O'zbek adabiyoti tarixi. –T.: Fan, 1977. – 159-b.
13. O'zbek tilining izohli lug'ati. A.Madvaliyev tahriri ostida. –T.: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2008. – 587-b.
14. Raxmonov T. Hozirgi o'zbek tilidagi arabcha o'zlashma so'zlar semantikasidagi o'zgarishlar. Filol. fan. nomz. diss. –T.,1994. – B.37
15. Usmonov F.I. Abumansur as-Salibi i yego "Tatimmat al-Yatima" kak istochnik po araboyazichnoy persidsko-tadjikskoy poezii X veka: Avtoref... dis. kand. filol. nauk – Dushanbe, 2011. – 27 S.
16. Xamzayev S.A. Gilyazetdinov E.Z. The influence of borrowed words to the vocabulary stock of the Uzbek language. Tilni o'qitish va o'rganishda XXI asr ko'nikmalari – II xalqaro anjuman. Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materillari, 2021 yil, 9 Aprel. 1-kitob. – B. 21-24.
17. Xamzayev S.A. Causes of Enrichment of the Language Vocabulary. "Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga ingliz tilini o'rgatish: zamonaviy metodlar va ulardan samarali foydalanish" mavzusidagi respublika ilmiy amaliy konferentsiya. QDPU, 2024 yil, 30-aprel. – B. 94-97.